

Неліпович О.В.,

асистент Хмельницького національного університету

СТАН ФУНКЦІОНУВАННЯ НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ В УКРАЇНІ

У статті розглянуті основні аспекти функціонування недержавних пенсійних фондів в Україні, проаналізована динаміка основних показників діяльності недержавних пенсійних фондів за 2006–2007 рр. та визначені перспективи розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні.

The article deals with the main aspects of work of non – state pension funds of Ukraine. It analyzes the dynamics of the main activity indicators of non-state pension funds for the period from 2006 to 2007 and determines prospects of non- state pension security development in Ukraine.

Актуальність. Жодна державна солідарна пенсійна система неспроможна забезпечити високий рівень пенсій при низьких розмірах обов'язкових пенсійних відрахувань та несприятливих демографічних умовах. Починаючи із січня 2004 р., в Україні розпочалося реформування системи пенсійного забезпечення. З метою ефективнішого використання коштів Пенсійного фонду Уряд розробив та прийняв Закони "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" та "Про недержавне пенсійне забезпечення". Побудова ефективно функціонуючої системи недержавних пенсійних фондів (надалі – НПФ) в Україні означає створення нового механізму пенсійного забезпечення. Значимість таких фондів визначається їх спроможністю бути суттєвим джерелом підтримки соціальних стандартів та одночасно акумулятором внутрішніх інвестиційних ресурсів для прискореного розвитку національної економіки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Зауважимо, що на сьогодні питання розгляду економічних аспектів діяльності щодо недержавного пенсійного забезпечення у вітчизняній науковій літературі висвітлюються невеликим колом дослідників, зокрема Р. Малим, В. Ємцем, А. Федоренком, Д. Леоновим, Э. Лібановою, М. Лібановим, Н. Ковальовою, А. Якимович й ін.

Автори Малий Р.І., Ємець В. у статтях "Діяльність недержавних пенсійних фондів (зарубіжний досвід)", "Роль недержавних пенсійних фондів у забезпеченні економічного розвитку країни: світовий досвід та українські реалії" досліджують зарубіжний досвід роботи недержавних пенсійних фондів. Версаль Н.І. у статті "Недержавні пенсійні фонди", Лібанов М. у статті "Принципи функціонування недержавних пенсійних фондів у законодавстві Євросоюзу", Сандлер Д. у статті "Особливості впровадження системи недержавного пенсійного забезпечення" визначають сприятливі умови для їхнього ефективного розвитку. Однак питання впровадження й функціонування системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні потребують подальших наукових розробок, що і зумовлює актуальність обраної теми.

Мета статті. Метою цієї статті є розгляд актуальних питань функціонування недержавних пенсійних фондів у системі недержавного пенсійного забезпечення в Україні.

Виклад основного матеріалу. Реформування пенсійної системи України, яке відбувається останніми роками, спирається на завдання побудови соціальної держави через механізм соціалізації економіки, додержання нею основного принципу — соціальної справедливості. Враховуючи рекомендації Світового банку "Матеріальне забезпечення людей похилого віку у ХХІ сторіччі: міжнародні перспективи пенсійних реформ" [1] і зважаючи на демографічні процеси та світові тенденції розвитку пенсійних систем, сучасна система пенсійного забезпечення має містити 5 складових.

Перша складова, або "базовий (нульовий) рівень", має забезпечувати мінімальний рівень соціального захисту. Метою фінансованої, за рахунок загальних податків універсальної соціальної мережі, безпеки є запобігання бідності.

Друга складова, або "перший рівень пенсійного страхування", — це обов'язкова державна солідарна система визначених виплат, що ґрунтується на засадах солідарності та субсидування і має на меті відшкодувати частину втраченого доходу її учасникам, залежно від розміру заробітку і сплачених внесків.

Третя складова, або "другий рівень пенсійного страхування", ґрунтується на засадах накопичення коштів застрахованих осіб і є обов'язковою накопичувальною системою з певними внесками, запровадження якої планується, починаючи з 2009 року. Верховною Радою у 1 читанні прийнятий проект Закону України "Про запровадження накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування та

внесення змін до деяких законодавчих актів України" (р. н. 2854 від 29.12.06 р.)[2].

Четверта складова, або "недержавне пенсійне забезпечення", передбачає добровільні додаткові пенсійні заощадження в банківських установах, недержавних пенсійних фондах та страхових організаціях.

П'ята складова — нефінансовий і навіть неформальний рівень, який має охоплювати ширший спектр соціальної політики: підтримка осіб похилого віку їхніми сім'ями, забезпечення доступу до медичних та житлово-комунальних послуг [2].

З прийняттям 9 липня 2003 року ВР Закону України "Про недержавне пенсійне забезпечення" в державі відбулася не тільки реформа системи пенсійного забезпечення, а й було дано суттєвого поштовху інституційним змінам на ринку фінансових послуг.

Закон України „Про недержавне пенсійне забезпечення” концептуально та функціонально розмежував послуги з недержавного пенсійного забезпечення, які надаються недержавними пенсійними фондами, комерційними банками та страховими організаціями на три відокремлені частини, що дозволяє, з одного боку, урізноманітнити пенсійне обслуговування громадян, з іншого — мінімізувати дублювання професійної діяльності різних фінансових установ на ринку пенсійних послуг та підвищити якість цих послуг.

З 1 січня 2004 року недержавне пенсійне забезпечення в Україні здійснюється:

- пенсійними фондами шляхом укладення пенсійних контрактів між адміністраторами пенсійних фондів та вкладниками таких фондів відповідно до Закону;

- страховими організаціями шляхом укладення договорів страхування довічної пенсії, страхування ризику настання інвалідності або смерті учасника фонду відповідно до цього Закону та законодавства про страхування;

- банківськими установами, відповідно до Закону "Про недержавне пенсійне забезпечення" та законодавства про банківську діяльність, шляхом укладення договорів про відкриття пенсійних депозитних рахунків для накопичення пенсійних заощаджень у межах суми, визначеної для відшкодування вкладів Фондом, гарантування вкладів фізичних осіб, що встановлюється згідно із Законом.

Недержавний пенсійний фонд (НПФ) — юридична особа, що створена відповідно до Закону [3] і є неприбутковою організацією (непідприємницьким товариством), функціонує

і проводить свою діяльність виключно з метою накопичення пенсійних внесків на користь учасників пенсійного фонду з подальшим управлінням пенсійними активами, а також здійснює пенсійні виплати учасникам фонду у визначеному законодавством порядку. Недержавні пенсійні фонди за видами поділяються на відкриті, корпоративні та професійні.

Виключним видом діяльності НПФ є недержавне пенсійне забезпечення, що включає:

- акумулювання пенсійних внесків та їх інвестування;
- розподіл отриманого інвестиційного доходу серед учасників та його облік на індивідуальних пенсійних рахунках;
- здійснення пенсійних виплат учасникам.

Усі операції від імені пенсійного фонду здійснюють компанії-менеджери, з якими фонд уклав контракти на обслуговування, – компанія з управління активами (КУА), адміністратор і зберігач активів.

Зауважимо, що державою створені належні умови для функціонування системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні. Розроблена законодавча база – Закони України "Про недержавне пенсійне забезпечення" та "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування". Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України (надалі – ДКЦПФР) розроблено 30 підзаконних нормативно-правових актів, якими передбачені: процедури, необхідні для початку роботи НПФ; вимоги для осіб, які входять до складу Ради НПФ та фахівців адміністраторів НПФ, запроваджена система їх навчання; процедура ліцензування адміністраторів НПФ тощо.

Динаміка основних показників діяльності недержавних пенсійних фондів (рисунок 1) свідчить про подальший розвиток та становлення накопичувальної системи пенсійного забезпечення в Україні.

За даними Держфінпослуг, кількість НПФ на кінець 2007 року становило близько 100, але активну діяльність щодо залучення вкладників і учасників та формування пенсійних активів здійснювали тільки 50 фондів.

Слід зазначити, що вже цієї кількості НПФ достатньо для обслуговування всіх бажаючих роботодавців та громадян країни брати участь у недержавному пенсійному забезпеченні.

Наприклад, у Польщі, де учасників НПФ більше 11 млн. громадян, працює всього 16 фондів. В Угорщині із 60 НПФ, створених у перші декілька років, зараз залишилось всього 21 фонд, у яких бере участь більше 40 відсотків зайнятого насе-

лення. У Чилі 80 % учасників зосереджені у 5 великих фондах [4].

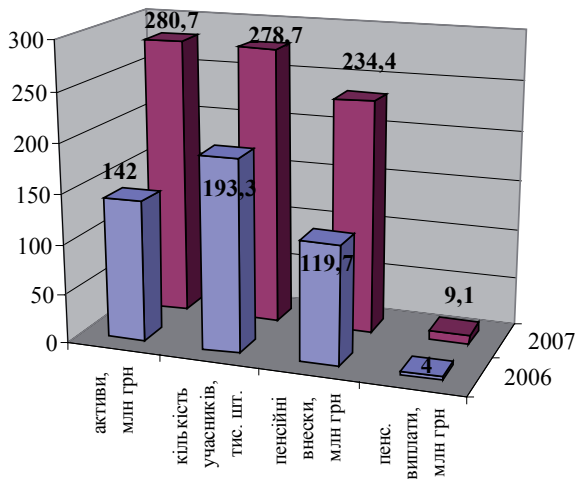

Рис. 1. Динаміка основних показників діяльності недержавних пенсійних фондів в Україні за 2006-2007 роки

З урахуванням світового досвіду можливо зробити висновки про поступове зниження динаміки росту чисельності в Україні недержавних пенсійних фондів та інфраструктури, що їх обслуговує, з одночасним їх укрупненням у процесі зростання конкуренції та переваг, які несе консолідація цього ринку.

Наприкінці 2007 року учасниками недержавних пенсійних фондів за укладеними контрактами були 278,7 тис. фізичних осіб, що на 44 % більше, ніж наприкінці 2006 року (протягом року до системи недержавного пенсійного забезпечення долучилось 85,4 тис. учасників) [4].

За результатами 12 місяців 2007 року структура розміщення пенсійних активів за напрямками інвестування суттєво не змінилась (рисунок 2). Як видно з рисунка 1, переважаючими напрямками інвестування пенсійних активів залишаються депозити в банках (40 % інвестованих активів), акції (26 %) та облігації (25 %) підприємств, які є резидентами України.

Суттєвим чинником, що впливає на розмір інвестиційного доходу є також те, що розмір залучених пенсійних внесків є незначним для забезпечення можливості здійснення диверсифікації пенсійних активів у доходні фінансові інструменти. Крім

того, такий інструмент, як державні цінні папери, цінні папери місцевих рад, як основні інструменти вкладання пенсійних коштів, не має широкого попиту серед управляючих компаній у зв'язку з низьким рівнем доходів.

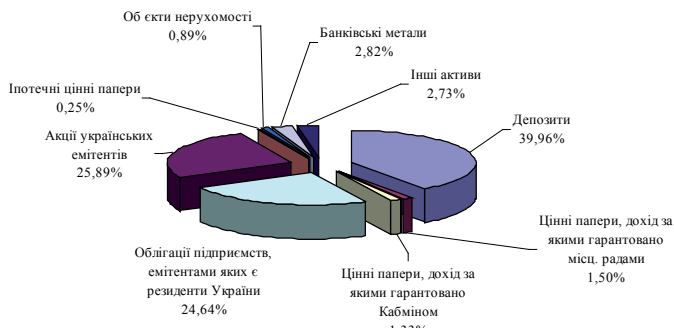

Рис. 2. Структура розміщення пенсійних коштів за напрямками інвестування у 2007 році

Наприкінці 2007 року витрати, відшкодовані за рахунок активів пенсійного фонду, становили 15 128,6 тис. грн, або 5,43 % від загальної суми активів пенсійних фондів. Основна частина витрат, що відшкодовується за рахунок пенсійних активів, припадає на оплату послуг адміністратора (7 880,6 тис. грн, або 52,1 % від загальної суми витрат), включаючи оплату рекламних та агентських послуг, пов'язаних із функціонуванням пенсійного фонду, та витрат на оприлюднення інформації про його діяльність. При цьому середнє щодо НПФ значення тарифів на оплату послуг адміністратора становить 3,36 % від пенсійних внесків, що на 2,64 процентних пункти менше граничних тарифів на оплату послуг адміністратора, визначених законодавством.

Як і в попередні роки, серед учасників НПФ більшість становили особи віком від 40 до 55 років – 41,9 % (2005 р. – 44,2 %, 2006 р. – 43 %). Разом з тим слід відзначити збільшення частки вікової групи старше 55 років – 9,3 % (13,3 % у 2005 році, 7 % у 2006 р.) та зростання частки учасників НПФ віком до 25 років – 15,1 % (8 % у 2005 році, 14 % у 2006 р.) [4], що можна розцінювати як прояв підвищення довіри людей до перспективності системи недержавного пенсійного забезпечення, яка ще перебуває на етапі свого становлення.

Основні показники діяльності недержавних пенсійних фондів свідчать про поступове збільшення уваги до них з боку роботодавців та населення і дотримання лімітів витрат на їх

обслуговування, що забезпечує подальший розвиток накопичуваної системи пенсійного забезпечення в Україні.

Зауважимо, що очікування щодо темпів розвитку і масштабів недержавної пенсійної системи (НПС) в Україні були більш оптимістичними. Причин її гальмування багато. Ось декілька, на наш погляд, головних:

1) затримка на один рік терміна запуску НПС – закон набув чинності 1 січня 2004 р., а система запрацювала з 1 січня 2005 р. Тривалий час початок роботи недержавних пенсійних фондів стримувався відсутністю професійних фінансових установ, які забезпечували б діяльність фонду. Перші адміністратори змогли отримати ліцензію лише наприкінці 2004 р., а податкові пільги у сфері недержавного пенсійного забезпечення набрали чинності з 1 січня 2005 р., тобто лише у 2005 році недержавні пенсійні фонди запрацювали повноцінно;

2) визначено, що на сьогодні недержавні пенсійні фонди працюють недостатньо прозоро, а інформація про їх діяльність не дає можливості населенню та роботодавцям порівнювати їх результати та об'єктивно визначати ефективність пенсійних схем, за якими здійснюється недержавне пенсійне забезпечення;

3) низький рівень усвідомлення переваг недержавних пенсійних фондів як у соціальному, так і в економічному сенсі з боку роботодавців та більшості населення.

Висновки. Система добровільного пенсійного забезпечення в Україні нині перебуває на початковому етапі розвитку. Обсяг активів недержавних пенсійних фондів (НПФ) швидко зростає, однак вони все ще становлять невелику частину фінансової системи України. НПФ протягом останніх двох років роботи накопичили значний досвід. Для майбутнього розвитку добровільних пенсійних програм, які сприятимуть підвищенню добробуту населення України, необхідно вдосконалити відповідну регуляторну базу, спираючись на вже отриманий досвід впровадження НПФ.

Вкрай важливим є підвищення ролі державних боргових інструментів у діяльності НПФ. На сьогодні державні боргові інструменти практично відсутні на ринку, і тому НПФ, які можуть інвестувати в такі інструменти до 50 % своїх портфелів, шукають альтернативні інструменти, що мають нижчу якість від державних боргових зобов'язань. Так, зокрема в Угорщині, більше 70 % активів НПФ інвестовано в державні цінні папери, в Болгарії та Чехії – близько 50 %, у той час, коли в Україні лише 1,1 % при ліміті 50 % [4].

Також варто відзначити, що рівень прозорості ринку НПФ

в Україні є дуже низьким. Необхідно, щоб усі головні учасники ринку розпочали, якомога швидше, використовувати Міжнародні стандарти фінансової звітності (МСФЗ). Варто також швидше вводити в практику оприлюднення НПФ інформаційних перспектив.

Запровадження МСФЗ й інформаційних перспектив є необхідними, але не достатніми заходами для розв'язання найбільш нагальної проблеми – недостатньо частого та не досить точного оцінювання вартості активів і відсутності надійних розрахунків вартості одиниці пенсійних внесків. Для її розв'язання потрібно вжити низку додаткових заходів, спрямованих на виправлення ситуації, а саме:

- ДКЦПФР негайно запровадити технічні рішення, які використовуються для оцінювання активів за умов неліквідних ринків;

- терміново запровадити правила негайного та повного розподілу інвестиційного доходу та збитків на рахунки учасників НПФ;

- з цією метою та з метою можливості порівняння результатів роботи НПФ слід щонайшвидше запровадити щоденні розрахунки вартості одиниці пенсійних внесків.

Зазначимо, що незначна місткість ринку недержавного пенсійного забезпечення на сьогодні не дозволяє продемонструвати його інвестиційний потенціал як довгострокового джерела фінансування потреб реального сектору економіки, позитивно вплинути на розвиток фондового ринку, стати акумулятором фінансових ресурсів. За даними на 1.07.2007 року, тільки 1,12 % працездатного населення України є учасниками НПФ [4]. У той же час ми можемо відзначити позитивну динаміку в зростанні активів НПФ протягом останніх років. Спеціалісти прогнозують, що НПФ стануть популярними не раніше 2010 року, в якому очікується вирівнювання оподаткування доходів фізичних осіб від різних фінансових інструментів [5].

Література

1. Матеріали конференції "Пенсійна реформа в Україні: досягнення, проблеми, перспективи". – Форос, 2005. – <http://www.pension.kiev.ua/FILES/UKR/Reform/news/conf-2005>
2. <http://www.pension.kiev.ua>
3. Закон України "Про недержавне пенсійне забезпечення" // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2003. – № 47-48. – С. 372-410.
4. <http://www.dfp.gov.ua>
5. <http://www.kinto.ua>